

מקורות

- יונה דוד (מהדיר), סיפורי אהבה של יעקב בן אלעזר (1170-1233?), יוצאים לאור על-פי כתבי־יד יחיד בעולם, בצירוף מבוא וביאורים, תל-אביב תשנ"ג, הוצאת רמות – אוניברסיטת תל-אביב, 194 + IV עמודים.
- יעקב בן אלעזר, בן דורם של אלחריזי ורד"ק, פעל בטולדו וכתב 12 חיבורים בענייני דקדוק, פילוסופיה ושיירה, שרק חלק מהם יצא בדפוס. מחבר 'סיפורי אהבה', היוצא בשלמותו לראשונה בדפוס, שאב השראה ממקורות עבריים ולועזיים (בערבית, בלאטינית ובפרובאנסאלית). בעשר המחברות שבספר מצויים נושאים ומוטיבים רווחים בספרות המקאמות וגם כאלה שלא נודעו לפניו. בין הנושאים: אלגוריה על הגוף והנפש, ויכוח בין השירה והפרוזה, ויכוח בין העט והחרב, ענייני אהבים, גם בין גבר לצבי, ועוד. הסיפורים כתובים 'בלשון עברית ציורית ומגוונת המנהה ומפליאה אותנו [...]'.
□ Yona Sabar, *Targum de-Targum — An Old New-Aramic Version of the Targum on Song of Songs*, Wiesbaden 1991, Otto Harrassowitz, 187 pp.
- הספר כולל את תפסיר (תרגום) שיר השירים בארמית חדשה (לשון יהודי כורדיסטאן) ואת תרגומו לאנגלית. הטקסט מכוסס על שני כתבי־יד משנות 1647, 1798, ואפשר שמקורו מהמאה השביעית. הוא כולל שינויים בהשוואה לנוסח העברי המודפס והמקובל, חלקם בעלי משמעות, והם משקפים שינויי נוסח שהיו קיימים לפני שתהווה הנוסח האחד המקובל. הטקסטים מלווים מבוא נרחב, הערות, מילון ועזרים נוספים.

מחקרים

- גלית חזן-רוקם, אדם לאדם גשר — פתגמים של יהודי גורגיה בארץ, מחקר שדה: יצחק אטלוב, ירושלים תשנ"ג, מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, 203 + IX עמודים.
- בספר מובאים 232 פתגמים במקורם (בתעתיק כפול: גורגי ולאטיני) ובתרגום עברי. יותר ממאה מהם כוללים ניתוח מפורט: של ההקשר שבו משמש הפתגם, הפירוש המילולי שלו, מקבילותיו במאגרי פתגמים אחרים, ניתוח האמצעים השייריים והאחרים שלו, ועוד. במבוא נרחב נדונים הרקע הטקסטואלי והאתני, ובין היתר: הפתגם כסוגה (ז'אנר) של ספרות ושל דיבור, שיטת המחקר, אופיים הפואטי של הפתגמים הנדונים; וכן על החברה הגורגית ותרכותה, מקורות לתולדות היהודים בגורגיה, היהודים הגורגים בישראל מהבט אנתרופולוגי. הספר מלווה נספחים ומפתחות רבים. מבחינת הקף העזרים ויסודיות הניתוח זהו חיבור ללא תקדים בספרות הפתגמים בעברית. הוא גם עשוי לחזק את הגשר בין יוצאי גרוזיה לאחיהם בארץ.
- דן פגיס, השיר דבור על אופניו — מחקרים ומסות בשירה העברית של ימי הביניים, ערך והתקין לדפוס עזרא פליישר, ירושלים תשנ"ג, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, י + 386 עמודים.
- דן פגיס (1930-1986) היה משורר מעודן ומעמיק וחוקר נחשב של השירה העברית. כביבליוגרפיה של מחקריו נמנים 51 פרסומים, בהם שלושה ספרים. בקובץ שלפנינו כונסו רוב מחקריו בשירה העברית הביניימית בספרד ובאיטליה — שהיתה המושא העיקרי של מחקריו בספרות. עיקר תרומתו בתחום זה, לדברי העורך ע' פליישר, הוא: (א) שגיבש לראשונה תיאוריה ספרותית ממצה לשירת החול העברית בספרד (ב) שצירף אל שירת החול העברית את השירה באיטליה; ובשני העניינים חולל מפנה במחקר בתחום זה. מ-16 המאמרים שבקובץ זה נזכיר את דינויו על: המונח 'ימי הביניים' בחקר ספרותנו, הסיפור העברי המחורז, שירי תמונה עבריים. תיאוריות פואטיות בכיקורת העברית בימי הביניים, המצאת היאמבוס העברי, הפולמוס בשירה על טיב הנשים.
- זאב ז' בריואר, שירת הקודש של ר' שלמה אבן גבירול — תוכן וצורה, ירושלים תשנ"ג, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, 402 עמודים.

ר"ש אבן גבירול הוא שעיצב את דמות הפיוט הספרדי, אף כי חידושי דונש בן לברט חלחלו מעט גם אל שירת הקודש בשלושת הדורות הראשונים של האסכולה החדשה. חדשנותו וגדולתו של רשב"ג, בשידה בכלל, הוכרו עוד על-ידי ר"מ אבן-עזרא ואלחריזי, אך בספר שלפנינו נידונים בפירוט חידושי הצורניים בפיוט ושפע הצורות והסוגות ביצירתו זו. החיבור בא לחשוף את מאפייני שיטתו הפרוודית של רשב"ג, תוך הדגשה שחידושי הצורניים קשורים קשר הדוק עם תכני הפיוטים שלו.

□ שרה צפתמן, בין אשכנז לספרד – לתולדות הסיפור היהודי בימי-הביניים, ירושלים תשנ"ג, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, 244 עמודים.

שני צירים לספר: האחד – מעקב אחר הסיפורת העממית, באמצעות אגדת הייסוד של קהילות ספרד ואשכנז בימי-הביניים ובחינת המשותף והמפריד בין תרבויותיהן. השני – התפתחות הסיפור האשכנזי משלבו העוברי עד עיצובו המפותח בידיש במאה ה-16.

□ מיכאל אביטול, מכרמיה לפטן – אנטישמיות באלג'יריה הקולוניאלית 1870-1940, ירושלים תשנ"ד, הוצאת מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל והמרכז הבינלאומי לחקר האנטישמיות ע"ש וידאל ששון, האוניברסיטה העברית, 209 עמודים.

הקהילה היהודית באלג'יריה זכתה בשיווי זכויות כבר בשנת 1870 (פקודת כרמיה) ובכך עוררה עליה התנגדות עזה של חלק מהמתנחלים הצרפתים. הספר מתאר את השלבים בהתפתחות האנטישמיות באלג'יריה, שאף כי הובאה מן החוץ הושפעה מן המציאות המקומית של כיבוש קולוניאלי ועימות בין הקבוצות האתניות: יהודים, נוצרים ומוסלמים. שיאה של איבה זו היה בעת משטר וישי, כאשר בוטל שיווי הזכויות של היהודים והם הוכפפו לחוקי אפליה.

□ רות קרק, יוסף גלס, יומים ספרדיים בארץ-ישראל – משפחת אמזלאג 1816-1918, ירושלים תשנ"ג, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, 210 עמודים.

זו מהדורה מורחבת מעט של הספר שיצא באנגלית (ירושלים 1991, נסקר ב'פעמים' 46/7) והוא מתאר את פעילותם של שלושה דורות של בני אמזלאג בארץ. בני המשפחה, שמוצאה מצפון-אפריקה, עסקו בענייני כספים ובנקאות, ברכישת אדמות ובתים, בסחר בינלאומי ומקומי, במפעלי תשתית (הרכבת לירושלים) ועוד. רוב היזמים הללו היו גם מעורבים בפעילות היישובית והציונית ומהם שמילאו תפקידים קונסולאריים. מעבר לתיאור תולדות המשפחה, לפנינו ראייה שונה של תהליך המודרניזציה בארץ, המייחסת תפקיד חשוב בקידומו ליזמים כלכליים מקרב היהודים הספרדים.

□ David M. Bunis, *A Lexicon of the Hebrew and Aramic Elements in Modern Judezmo*, Jerusalem 1993, The Magnes Press, The Hebrew University, Misgav Yerushalayim, 508 pp.

מילים וביטויים בעברית, ובמידה פחותה בארמית, הם רכיב חשוב בכל הלשונות היהודיות ומאפיין מרכזי בהגדרת לשון כלשהי כיהודית. הלקסיקון שפנינו כולל את המילים והביטויים העבריים והארמיים, יותר מ-5,000 במספר. בלשון ג'ודזמו המודרנית, היא הספרדית-יהודית שבפי יהודי תורכיה וארצות הבאלקאן במאות ה-19 וה-20. הערכים כוללים הדגמות רבות של ביטויים, פתגמים וכיו"ב. הספר פותח בהקדמה מאת פרופ' שלמה מורג (הספר יוצא לאור במסגרת מפעל מסורות הלשון של עדות ישראל שבראשותו, באוניברסיטה העברית) ובמבוא כללי מאת המחבר על התפתחות הלשון הספרדית-יהודית לתקופותיה וניתוח השימוש ברכיבים עבריים וארמיים בה.

□ Isaac Benabu, *Circa 1492 – Proceedings of the Jerusalem Colloquium: Litterae Judaeorum in Terra Hispanica*, Jerusalem 1992, The Hebrew University, Misgav Yerushalayim, X + 235 pp.

הקובץ כולל את דיוני הכינוס שהתקיים במשגב ירושלים בינוי 1984 על ספרות היהודים בספרד. 16 המאמרים בקובץ ניתנים בשלושה מדורים. לשונות היהודים (ערכת-יהודית, האדינו ועוד) – מאמרים מאת יהושע בלאו, יעקב מלכאיל, רוג'ר ורייט; ספרותם (התנ"ך, הכאדג'ה, שירה עברית, 'פרובוכיוס מוראלס', אבנר מבורגוס, אלפונסו דה לה טורה, פטרוס אלפונסו ועוד) – מאמרים מאת דוואין קארפנטר, א"ד דירמונד, סימינה פארקאסיו, א' גוטוורט, סופיה קאנטור, ש' מורה, מארגריטה מוריאל, א' סאנו בארילוס, ד' צמח, ב' טאילור, י' יהלום; תולדותיהם – מאמרים מאת ג' אדווארדס, א' מאקיי.

Joseph Michman (ed.), *Dutch Jewish History*, vol. III, Jerusalem 1993, The Institute for Research on Dutch Jewry, Hebrew University and Van Gorcum, Assen Maastricht, The Netherlands, VIII + 410 pp. □

קובץ של מחקרים שהושמעו בכינוס הבינלאומי השישי לחקר תולדות יהודי הולאנד, שהתקיים בירושלים בנובמבר 1991. תחום זה זוכה לפריחה מרשימה בשנים האחרונות הודות לשיתוף פעולה אקדמי וממלכתי בין ישראל להולאנד, המעוגן בהסכם התרבות שבין שתי המדינות. בקובץ מובאים 22 מאמרי מחקר, מחציתם על תולדות היהודים הספרדים בהולאנד, וכן מחקרים העוסקים בתקופת השואה, בחקר פועלם של אמנים יהודים ועוד. בין המשתתפים בקובץ: יוסף קפלן, יוסף מיכמן, אודט פלסינג, רייצ' ורכלובסקי, נסים יושע, רוברט כהן, דן מיכמן ואחרים. הספר מוקדש לזכר ד"ר רוברט כהן ז"ל והוכאז בו מאמר לזכרו ורשימת הפרסומים שלו.

Aron Rodrigue (ed.), *Ottoman and Turkish Jewry — Community and Leadership* (Indiana University Turkish Studies, 12), Bloomington 1992, XV + 277 pp. □

קובץ מאמרים שעניינו בקהילות היהודים באימפריה העות'מאנית מסוף המאה ה-15 ואילך. המאמרים הם: על שיטת הסורגון והיהודים מהמאה ה-15 עד ה-17 — יוסף קר; יחסי יהודים וקראים בקושטא במ' ה-15 — ז'אן קריסטוף אטיאס; המנהיגות החילונית במאות ה-16 וה-17 — לאה בורנשטיין-מקובצקי; המעמד האקסטרטריטוריאלי של יהודים באיטליה ובאימפריה מהמאה ה-16 עד ה-18 — מינה רונן; השבתאות ומנהיגות הקהילות באימפריה — יעקב ברנאי; האשכנזים בא"י במאה ה-19 'מכולל' לשכונה — ישראל ברטל; הצינונות ומדיניות הבריתות בקהילות העות'מאניות — אסתר כנבאסה; יהודי אסתאנבול מ'מילת' לקהילה — ריבה קאסטוריאנו.

A Curriculum on Five Hundred Years of Turkish Jewish Experience — Major Aspects and Their Present-Day Significance, educational consultant: Avima Lombard; writer/researcher: Marc Silverman; editor: Norma Schneider, The Quincentennial Foundation of Istanbul, n.p., n.d. 152 pp. □

ספר זה לציין לציין 500 שנה לגירוש היהודים מספרד, מזווית הראייה של יהודי תורכיה, משרטט קווים כלליים בתולדות היהודים בספרד בדורות האחרונים לפני הגירוש ואחר-כך מתמקד על תולדות מגורשי ספרד וצאצאיהם בתורכיה עד המאה ה-20. הספר עוסק בהיסטוריה פוליטית, חברתית וכלכלית, בהגות ואידיאולוגיה, באמנות ובמוסיקה. בספר, הכולל מפות ואיורים רבים, שני חלקים: (א) מדריך למורה; (ב) מקורות לתלמיד. התרגילים אמורים לאפשר לתלמיד ללמוד תוך התמודדות עם בעיות הזמן.

Sefarad '92, Anuario, Vol. XXVI, Sofia 1991. 340 pp. □

זהו הכרך ה-26 של שנתון, בעריכת פרופ' סלומון לוי, היוצא לאור בסופיה על-ידי ארגון יהודי בולגאריה 'שלום'. הכרך מוקדש לציין 500 שנה לגירוש ספרד, 21 המאמרים שבו דנים בהבטים שונים של חיי היהודים בבלגאריה: תולדותיהם, קהילותיהם, אטלאס היסטורי של הישובים היהודיים בבלגאריה ובבלקאנים, חפירות ארכיאולוגיות של בית-כנסת עתיק בקיוסטנדיל, הלשון הספרדית-יהודית וכן קטעים ממילון ספרדי-יהודי-בולגארי, התיאטרון, הציור, המוסיקה הדתית, ועוד.

Yedida K. Stillman & George K. Zucker (eds.), *New Horizons in Sephardic Studies*, Albany 1993, State University of New York Press, X + 309 pp. □

הספר מיוסד על הרצאות כועדה באוניברסיטה הני"ל בכינוגהאמטון ב-1987 ובו שלושה מדורים. (א) היסטוריה ופילוסופיה: מבוא — נ"א סטילמן; התיישבות היהודים הספרדים בפרארה — פק"א זוראטיני; על הגטו בונציה 1516-1630 — ז' זנרביסמוט; לפילוסופיה של יהודה אברנאל — זאב לוי; לחברה היהודית במאה ה-13 — ש' טריגאנו; הרובע היהודי והעיר במארוקו — ד' שרוטר; ספרות כמקור לתולדות יהודי לוב העות'מאנית — ר' סימן; לתורתו של ר' יצחק דייך מחלב — צ' זוהר; הפריודיאציה של תולדות האנוסים באמריקה הספרדית — א"א אוכמני; אנוסים בריודה לא פלאטה במ' ה-17 — מ"ג דה ברנתן. (ב) לשון ספרות: מבוא — ד"מ גיטליץ; קאסטלו בראנקו והאינקוויזיציה הפורטוגאלית — ה"א

שפארד; האינקוויזיציה והיהודי כדראמה באמריקה הלאטית – ס' מסינגר ציפס; הבטים בבאלאדות ספרדיות ממארוקו – פ' דיאס-מאס; השפעת הלהג הערבי-ספרדי על לשון הרמב"ם – י' בלאו; למקורות הלשונות האיברורומאניות היהודיות – פאול וקסלר; תעתיק טקסטים בלאדינו באותיות לאטיניות – ג'ק צוקר. (ג) אתנוגרפיה ופולקלור: מבוא – ור"פ זנר; זכרונות על חיים יהודיים – ס' ציפורין; על הסיפור העממי בספרדית-יהודית – ר' חבושה; מנהגי הריון ולידה ביהדות ספרד והמזרח – י' בן-עמי; למשל בספרדית-יהודית – י"ג לוי ור' לוי-זומוואלט; לשיר החתונה בספרדית-יהודית – א' אנהוריליבוֹבין; וי"ר כהן.

□ פנינה מורג-טלמון, העדה הספרדית בתקופת היישוב – עדתיות ולאומיות, ירושלים תשנ"ב, הוצאת משגב ירושלים, 16 עמודים.

זו הרצאה שנית לזכר אליהו אלישר ז"ל (מייסד משגב ירושלים), ובה מנתחת המחברת את הפעילות הפוליטית של היהודים הספרדים והמזרחים, בעיקר במסגרות עדתיות שלהם. המאפיין הבולט של פעילותם הוא צמידותם לרעיון הציוני ולתחיית הלשון העברית.

□ Michael A. Weingarten, *Changing Health and Changing Culture – The Yemenite Jews in Israel*, Westport (Connecticut), London 1992, Praeger Publishers, X + 187 pp.

המחבר, שעלה מאנגליה ושימש בתור רופא בראש-העין (ישוב המאוכלס כמעט כולו יהודים תימנים) דן כאן במצב הבריאות של יהודי תימן בישראל. הממצאים הרפואיים נדונים על רקע המצב החברתי והסכיבה הפיזית (נתונים גיאוגרפיים, שיכון ועוד) של יהודי תימן, ולא פעם מוסקות מסקנות כלליות, כגון שונותם הגנטית ומשאר עדות ישראל.

□ חנה אברהמי ויאיר דואר, תנועת גורדוניה בתוניסיה (מחברות מחקר, כו), רמת אפעל 1990, הוצאת יד שבנקין, המכון לחקר התנועה הציונית והחלוצית בארצות המזרח, 92 עמודים.

יאיר דואר, מייסד גורדוניה בתוניסיה, מתאר על-פי תעודות את 14 חודשי שליחותו שם. ח' אברהמי מביאה סיכום לתולדות גורדוניה בתוניסיה (1949-1961). גורדוניה, שהשתייכה לחבר הקבוצות ולמפא"י, זכתה להשגים כמותיים נאים יחסית בתוניסיה ותרמה לעלייה ולהקניית ערכי חלוציות, אך לא לריבוי מגשימים בקיבוץ.

ספרות

□ סמי מיכאל, אהבה בין הדקלים, הדפסה שלישית מיוחדת למשרד החינוך והתרבות, ירושלים 1991, הוצאת דומינו, 224 עמודים.

סיפור אהבה בין נער מהמעמד הבינוני לעלמה ממשפחה אמידה, בבגדאד, ערב הקמת מדינת ישראל ואחרייכן. בעלילה, המסופרת לסירוגין מעיני הנער ומעיני הנערה, משולבים פרקי בריחה מעיראק לישראל, עלילות המחותר הציונית, תיאור התפכחות מסיכויי ההשתלבות בעיראק, ניגודי מעמדות, הווי, מנהגים, ועוד. הספר מומלץ לבני נוער. ספרים קודמים של סמי מיכאל לנוער הם: 'סופה בין הדקלים' ו'פחונים וחלומות'.

ספרות תורנית

□ מהלל העדני, פירוש לספר איוב, תל-אביב תשנ"ג, הוצאת 'אפיקים' לתחיה רוחנית וחברתית, 303 עמודים.

מהלל העדני (תרמ"ד-תש"א) נודע בזכות ספרו המצויין 'בין עדן ותימן', שיצא לראשונה במהדורה מקוצרת ובאחרונה יצא במלואו בשלושה כרכים. הוא כתב גם פרשנות לספרי המקרא, כתבי הגות ודברי סיפור אחרים. פירושו לקהלת נדפס, ועתה מתכוונים צאצאיו להוציא את שאר פירושו. פירושו ל'איוב' הוא הגותי בעיקרו, שאינו מתעכב על פירושי מילים וכיו"ב. הפירוש נפתח במבוא כללי, גם כל פרק נפתח במבוא ואחריו פירוש לכל פסוק. הקדמות לספר הן מאת יוסף טובי (העורך), הרב בצמ"ח עוזיאל ז"ל, ר' יוסף קאפח ויוסף דחתי-הלוי.

□ משה קלאזן, ספר שפת השולחן – מנהגי ספרד ללומדי המשנה ברורה, חלק א – תפילה וברכות, חלק ב – שבת עירובין, חלק ג – מועדים; ירושלים תש"ן, תשנ"ב, תשנ"א, הוצאת מכון 'שלומים', כסיוע האגודה לטיפוח חברה ותרבות, 304 + 279 + 287 עמודים.